

พุทธวิธีแก้ปัญหาคความขัดแย้งโดยกรอบแห่งอภิรณสมถะ ๗: ศึกษาแนวการประยุกต์ใช้สัมมาขานวินัย เภยยสิกขาวินัย และติณวตถารกะ

พระเทพวชิรบัณฑิต, ศ.,ดร.

อธิการบดี

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ลักษณะและสาเหตุของปัญหาคความขัดแย้ง ตามกรอบธรรมเนียมขององค์กรสงฆ์^๑

สิ่งที่เป็นปัญหาหรือบางที่ไม่ใช่ปัญหา แต่เป็นกิจที่จะต้องได้รับการบริหารจัดการให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยความเรียบร้อย มีประสิทธิภาพ บรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบาย เรียกตามภาษาพระพุทธานุสาสนาว่า อภิรณ พระพุทธานุสาสนาพูดถึงอภิรณ ๔ อย่าง^๒ ในที่นี้จะอภิปรายเฉพาะวิภาทอภิรณ ว่าด้วยปัญหาคความขัดแย้งเกี่ยวกับหลักการในองค์กรสงฆ์

วิภาทอภิรณ คือ กรณที่แสดงออกทางกายและวาจาแสดงถึงความบาดหมาง ความทะเลาะ ความแก่งแย่ง ความวิวาท ความกล่าวต่างกัน ความกล่าวโดยประการอื่น การพูดเพื่อความกลัดกลุ้มใจ การด่าทอในเรื่องนั้นๆ เรียกกรวมๆว่า ความคิดเห็นขัดแย้งกันในเรื่องที่ว่า (๑)นี้ธรรม (๒)นี้อธรรม (๓)นี้วินัย (๔)นี้ไม่วินัย (๕)นี้ตถาคตภาสิตไว้ตรัสไว้ (๖)นี้ตถาคตไม่วินัยไว้ ไม่ไว้ตรัสไว้ (๗)นี้จริยาวัตรที่ตถาคตได้ประพฤติมา (๘)นี้จริยาวัตรที่ตถาคตไม่ได้ประพฤติมา (๙)นี้ตถาคตบัญญัติไว้ (๑๐)นี้ตถาคตไม่วินัยบัญญัติไว้ (๑๑)นี้อาบัติ (๑๒)นี้อนาบัติ (๑๓)นี้อาบัติเบา (๑๔)นี้อาบัติหนัก (๑๕)นี้อาบัติมีส่วนเหลือ (๑๖)นี้อาบัติไม่มีส่วนเหลือ (๑๗)นี้อาบัติชั่วหยาบ (๑๘)นี้อาบัติไม่วินัยชั่วหยาบ

ความขัดแย้งในประเด็นดังกล่าวอาจเกิดขึ้นได้ใน ๒ ลักษณะ คือ

^๑ วิ.จุ. (ไทย) ๖/๒๑๕-๒๒๖/๓๓๐-๓๔๕.

^๒ อภิรณอีก ๓ อย่างที่เหลือ คือ (๑)อนุภาทอภิรณ ได้แก่ การที่ภิกษุโทษกันด้วยศีลวินัย อาจารวินัย ภิณฺฑวินัย หรืออาชีวินวินัย เป็นลักษณะการโทษ การกล่าวหา การฟ้องร้อง การประท้วง (๒)อาบัติตถาคตอภิรณ ได้แก่อาบัติทั้ง ๕ กอง อาบัติทั้ง ๗ กอง ประกอบด้วย ปาราชิก สังฆาทิเสส ปาจิตตีย ปาฏิเทสนียะ ฤทธัจจย ทุกกฎ พุทธานุสาสน (๓)กิจจอภิรณ ได้แก่ ภาระหน้าที่ตามพระธรรมวินัย ซึ่งเป็นธรรมเนียมโดยเฉพาะของสงฆ์ ประกอบด้วยอุปโลกนกรรม ญัตติกรรม ญัตติทุติยกรรม และญัตติจตุตถกรรม

ลักษณะที่ ๑ เกิดจากคน ๒ คนหรือฝ่ายมีความคิดเห็นแตกต่างกันข้ามกัน โดยหาข้อยุติไม่ได้ เช่น ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี่ธรรม อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี่อธรรม ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี่วินัย อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี่ไม่วินัย ฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี่เป็นอาบัติ อีกฝ่ายหนึ่งเห็นว่า นี่ไม่เป็นอาบัติ

ลักษณะที่ ๒ เกิดจากคน ๒ คนหรือฝ่าย คือ ฝ่ายที่แสดงความเห็นบิดเบือน เช่น แสดงอธรรมว่าเป็นธรรม แสดงธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงสิ่งที่มีวินัยว่าเป็นวินัย แสดงวินัยว่ามีวินัย แสดงกรณีที่เป็นอาบัติว่าไม่เป็นอาบัติ แสดงกรณีที่ไม่เป็นอาบัติว่าเป็นอาบัติ กับฝ่ายที่แสดงความเห็นตามความเป็นจริง เช่น แสดงอธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงธรรมว่าเป็นธรรม^๓ รวมเป็น ๙ คู่กรณี ๑๘ ประเด็น ปัญหาความขัดแย้งอย่างนี้ในองค์กรสงฆ์ ถือเป็นเรื่องใหญ่ เพราะเกี่ยวกับหลักการ เป็นปฏิญญาในกระบวนการกลุ่ม เป็นกระแสที่มีพลังมากในสังคมสงฆ์ ถ้าจัดการไม่เป็นระบบ จะทำให้เกิดความลุกลามใหญ่โตนำไปสู่ความแตกแยกในองค์กรหรือสังคมประเทศชาติ และท้ายที่สุดอาจทำให้เกิดความล่มสลายได้

เรื่องของภิกษุชาวกรุงโกสัมพีเป็นกรณีที่ควรศึกษาอย่างยิ่ง

เรื่องมีอยู่ว่า^๔ ณ อาวาสแห่งหนึ่งในกรุงโกสัมพี มีภิกษุอยู่ ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มสุดตันติกะ^๕ ซึ่งเชี่ยวชาญพระสูตร และกลุ่มวินัยธร ซึ่งเชี่ยวชาญพระวินัย วันหนึ่ง พระอุปัชฌาย์^๖ของพวกสุดตันติกะเข้าห้องสุขาพวัจกุฎี) เหลื่อน้ำชำระไว้ในภาชนะแล้วออกมา พระอุปัชฌาย์ของพวกวินัยธรเข้าไปที่หลัง เห็นน้ำนั้นจึงออกมาถามภิกษุสุดตันติกะว่า “ท่านเหลือน้ำไว้หรือ?”

ภิกษุสุดตันติกะตอบว่า “ผมเหลือน้ำไว้”

ภิกษุวินัยธรถามว่า “ในกรณีนี้ ท่านไม่รู้ว่าเป็นอาบัติหรือ?”

ภิกษุสุดตันติกะตอบว่า “ผมไม่รู้ว่าเป็นอาบัติ”

ภิกษุวินัยธรรกล่าวว่า “ท่าน ในกรณีนี้มีอาบัติอยู่”

ภิกษุสุดตันติกะกล่าวว่า “ถ้ามีอาบัติ ผมจะแสดงอาบัติ”

ภิกษุวินัยธรรกล่าวว่า “ท่าน ถ้าไม่จงใจ ไม่มีสติ ก็ไม่มีอาบัติ”

^๓ คนที่แสดงอธรรมว่าเป็นธรรม หรือแสดงธรรมว่าเป็นอธรรม แสดงสิ่งที่มีวินัยว่าเป็นวินัย หรือแสดงวินัยว่ามีวินัย เป็นต้น จัดเป็นฝ่ายอธรรมวาที ส่วนคนที่แสดงอธรรมว่าเป็นอธรรม หรือแสดงธรรมว่าเป็นธรรม แสดงสิ่งที่มีวินัยว่ามีวินัย หรือแสดงวินัยว่าเป็นวินัย เป็นต้น จัดเป็นฝ่ายธรรมวาที. วิ.ม.(ไทย) ๕/๔๖๘/๓๖๒-๓๖๔.

^๔ วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๕๑-.../๓๓๓-..., วิ.อ.(บาลี) ๓/๔๕๑/๒๔๓,

มหาวิทยาลัย, พระธรรมปทัฏฐกถา แปล ภาค ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๑), หน้า ๗๔-๗๕.

^๕ “อุปัชฌาย์” เป็นชื่อเรียกพระเถระหรือพระมหาเถระผู้ทำหน้าที่บวชให้คนที่ประสงค์จะบวชเป็นภิกษุ

เมื่อภิกษุวินัยธรกล่าวอย่างนี้ ภิกษุสุตตันติกะจึงมีความเห็นในอาบัตินั้นว่าไม่เป็นอาบัติ ฝ่ายภิกษุวินัยธรรบอกพวกนิสิต(ศิษย์)ของตนว่า “ภิกษุสุตตันติกะนี้ แม้ต้องอาบัตินี้ก็ไม่รู้” พวกนิสิตของภิกษุวินัยธรจึงไปกล่าวกะพวกภิกษุสุตตันติกะว่า “อุปัชฌาย์ของพวกท่าน แม้ต้องอาบัติแล้วก็ยังไม่ว่าเป็นอาบัติ” พวกภิกษุสุตตันติกะจึงไปบอกแก่พระอุปัชฌาย์ของตน

พระอุปัชฌาย์ของพวกภิกษุสุตตันติกะกล่าวว่า “ในตอนต้น ภิกษุวินัยธรรู้กล่าวว่า ‘ไม่มีอาบัติ’ แต่ตอนนี้นักกลับกล่าวว่า ‘มีอาบัติ’ ภิกษุวินัยธรนี้พูดเท็จ” พวกภิกษุสุตตันติกะจึงไปกล่าวกะพวกภิกษุวินัยธรรว่า “อุปัชฌาย์ของพวกท่านพูดเท็จ”^๖ ในขณะเดียวกัน ภิกษุวินัยธรรู้ถูกเขบนียกรรม^๗ แก่ภิกษุสุตตันติกะ โดยกล่าวหาว่า “ต้องอาบัติแล้วไม่ว่าเป็นอาบัติ” จากนั้น ทั้ง ๒ กลุ่มก็ก่อความทะเลาะกัน ขยายวงกว้างออกไปจนถึงพวกอุบาสกอุบาสิกาผู้ถวายความอุปถัมภ์แก่พวกภิกษุ ๒ กลุ่มนี้

ปัญหาความขัดแย้งในหมู่ภิกษุชาวกรุงโกสัมพีเกี่ยวข้องกับ การแสดงความเห็นว่า นีธรรม นีอธรรม นีวินัย นีไมไซวินัย นีอาบัติ(เป็นอาบัติ) นีอนาบัติ(ไม่เป็นอาบัติ) นีอาบัติเบา นีอาบัติหนัก เป็นต้น ดังกล่าวมานั้น ซึ่งถือเป็นเรื่องใหญ่ เป็นพฤติกรรมกลุ่มไมใช่ปัจเจก

ในองค์กร สังคม ประเทศชาติก็เช่นเดียวกัน ถ้าเป็นเรื่องของสามัคคีภรรยาทะเลาะกัน พี่น้องทะเลาะกัน เพื่อนบ้านทะเลาะกัน อย่างนี้ถือเป็นเรื่องปัจเจก ไมใช่เรื่องที่มีนัยสำคัญอะไร ถึงจะลุกลามใหญ่โตแค่ไหนไม่มีผลทำให้องค์กร สังคมประเทศแตกแยกล่มสลาย เพราะเป็นเพียงอารมณ์ความรู้สึกที่ชอบไม่ชอบ เป็นเรื่องผลประโยชน์ที่ไม่ลงตัว เป็นเรื่องการแข่งขันอะไรบางอย่าง แต่ปัญหาความขัดแย้งที่ถือว่าเป็นเรื่องใหญ่ก็คือที่เกี่ยวกับหลักการ เช่น หลักศาสนา แนวความคิดทางการเมือง ซึ่งบางทีสาเหตุไม่ได้มาจากผลประโยชน์ ไม่ได้มาจากความโลภ ความโกรธ ความหลง ไม่ได้มาจากกิเลสตัณหาอื่นใดเลย แต่มาจากความคิดเห็นของแต่ละกลุ่มที่ไม่ตรงกันจริงๆ

เมื่อนำเอากรอบหรือวงวนความขัดแย้ง ๙ กรณี ๑๘ ประเด็นรวมทั้งกรณีความขัดแย้งของพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ กลุ่มมาวางเทียบกับเหตุการณ์ความขัดแย้งในสังคมปัจจุบัน จะเห็นได้ชัดว่า อยู่ในกรอบหรือวงวนเดียวกัน แต่จะมีข้อแตกต่างกันตรงที่วิธีการตัดสินขั้นสุดท้ายว่า “ฝ่ายไหนถูก ฝ่ายไหนผิด” ซึ่งจะอภิปรายในโอกาสต่อไป ขอยกกรณีความขัดแย้งทางการเมืองเป็นตัวอย่าง

^๖ การกล่าวหาว่า “พูดเท็จ” ในธรรมนิยามสงฆ์ เท่ากับเป็นการปรับอาบัติปาจิตติย กล่าวคือ พวกภิกษุสุตตันติกะกำลังบอกว่า “อุปัชฌาย์ของพวกภิกษุวินัยธร ต้องอาบัติปาจิตติยเพราะพูดเท็จ”. วิ.มหา.(ไทย) ๒/๒/๑๘๖.

^๗ “อุกเขปนียกรรม” แปลว่า กรรมอันสงฆ์พึงทำแก่ภิกษุอันจะพึงขกเสียด หมายถึงวิธีการลงโทษที่สงฆ์พึงกระทำแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติแล้วไม่ยอมรับว่าเป็นอาบัติ หรือไม่ยอมทำคืน(แสดง)อาบัติ หรือมีความเห็นชั่วร้าย(ทิฎฐิบาป) ไม่ยอมสละในทางปฏิบัติคือ ไม่ให้ภิกษุนั้นฉันร่วม ไม่ให้อยู่ร่วม ไม่ให้มีสิทธิเสมอกับภิกษุทั้งหลาย กล่าวโดยสรุปก็คือถูกตัดสิทธิที่ภิกษุจะพึงมีพึงได้ชั่วคราว. วิ.จุ.(ไทย) ๖/๔๖-๗๔/๘๕-๑๕๒.

ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า “นโยบายนี้ถูกต้อง เป็นธรรม” ฝ่ายค้านบอกว่า “นโยบายนี้ไม่ถูกต้อง ไม่เป็นธรรม” ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า “นโยบายนี้ถูกต้อง สอดคล้องกับกฎหมาย” ฝ่ายค้านบอกว่า “นโยบายนี้ไม่ถูกต้อง ไม่สอดคล้องกับกฎหมาย”

ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า “นโยบายนี้รัฐบาลชุดก่อนได้ทำมาแล้ว” ฝ่ายค้านบอกว่า “นโยบายนี้รัฐบาลชุดก่อนไม่ได้ทำมา” ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า “กฎหมายนี้รัฐบาลชุดก่อนตราเอาไว้” ฝ่ายค้านบอกว่า “กฎหมายนี้ รัฐบาลชุดก่อนไม่ได้ตราไว้”

ฝ่ายรัฐบาลบอกว่า “นโยบายนี้ถูกกฎหมาย” ฝ่ายค้านบอกว่า “นโยบายนี้ผิดกฎหมาย” หรือบางกรณีฝ่ายรัฐบาลอาจจะบอกว่า “ผิดกฎหมาย” ในขณะที่ฝ่ายค้านบอกว่า “ถูกกฎหมาย” โดยสรุปก็คือมีความเห็นไม่ตรงกันเกี่ยวกับหลักการ นโยบาย วิธีคิด ซึ่งกล่าวเฉพาะในด้านความรู้สึกแล้ว ตัดสินไม่ได้ว่าฝ่ายไหนถูก ฝ่ายไหนผิด ทุกฝ่ายล้วนเห็นว่าตัวเองถูกทั้งสิ้น

ความเห็นขัดแย้งกันไม่ว่าจะเป็นเรื่องส่วนตัวหรือส่วนรวม ในเบื้องต้น ล้วนแล้วแต่เกิดจากลักษณะนิสัยส่วนบุคคลหรือปัจเจกทั้งสิ้น เช่น ความเป็นผู้มีลักษณะนิสัยโกรธง่ายหายยาก ชอบลบหลู่ตีเสมอคนอื่น มีนิสัยริษยา อวดดี ปรารถนาชั่ว มีความเห็นผิด ยึดถือความเห็นของตนเป็นใหญ่ คนเช่นนี้มักไม่มีความเคารพ ไม่มีความยำเกรงในพระรัตนตรัย ไม่หมั่นปฏิบัติบำเพ็ญในไตรสิกขา ผู้ที่มีจิตประกอบด้วยความโลภ ความโกรธ ความหลง เมื่อถึงคราวแสดงความคิดเห็นก็แสดงความคิดเห็นนำไปสู่ความขัดแย้ง เมื่อตกอยู่ในอำนาจกิเลสเหล่านี้มากๆ เข้าก็ทำให้ขาดความอดทน(ขันติ)และความสงบเสงี่ยม(โลภจะ) แสดงอารมณ์ฉุนเฉียวรุนแรงใส่กันและกัน เหล่านี้เป็นสาเหตุฝ่ายอกุศลคือฝ่ายชั่ว

ไม่เพียงแต่เท่านั้น เฉพาะในประเด็นความเห็นเกี่ยวกับหลักการที่ว่า นีธรรม นีอธรรม นีวินัย นีไม่ชวินัย นีเป็นอาบัติ นีไม่เป็นอาบัติ นีอาบัติเบา นีอาบัติหนัก นโยบายนี้เป็นธรรม นโยบายนี้ไม่เป็นธรรม นโยบายนี้ถูกกฎหมาย นโยบายนี้ไม่ถูกกฎหมาย เป็นต้นนี้ แม้แต่ผู้มีจิตปราศจากความโลภ ปราศจากความโกรธ ปราศจากความหลงก็ยังมีความคิดเห็นขัดแย้งกันได้ ทั้งๆ ที่มีจิตเป็นกุศล เพราะอย่างทีกล่าวแล้วนั่นเองว่า “หลักการของแต่ละบุคคลเป็นเรื่องความคิดเห็น และความเชื่อในความคิดเห็นนั้นจนเกิดความยึดมั่นถือมั่นขึ้นมา เรียกว่า ทิฏฐุปาทาน” ปัญหาที่เกิดขึ้นตั้งอยู่บนพื้นฐานของความเห็น(ทิฏฐิ) เป็นหลัก ไม่ได้อยู่บนพื้นฐานด้านผลประโยชน์ส่วนตน อาจมีเรื่องผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้องเล็กน้อย มีกรณีตัวอย่างในวงการศาสนาสมัยพระพุทธเจ้า เช่น ความคิดเห็นแย้งกันของภิกษุกลุ่มต่างๆ ในพระพุทธศาสนาด้วยตนเอง หรือความขัดแย้งระหว่างเจ้าลัทธิต่างๆ กรณีตัวอย่างในวงสังคมหรือการเมือง เช่น ความขัดแย้งระหว่างพรรคการเมือง ระหว่างองค์กรที่ไม่มีผลประโยชน์ (NGO) กับหน่วยงานราชการ ระหว่างผู้นำทางศาสนากับผู้นำทางการเมือง

หลักการและวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้ง ตามกรอบธรรมเนียมขององค์กรสงฆ์

ปัญหาความขัดแย้งในสังคมมีอยู่หลายระดับและหลายลักษณะ ความขัดแย้งบางกรณีไม่ใช่เรื่องที่จะต้องดำเนินการแก้ไขตามกรอบทฤษฎีใดๆ ไม่ว่าจะเป็นหลักพระธรรมวินัยหรือทฤษฎีของนักคิดตะวันตก เช่น พระ ก.ขัดแย้งกับพระ ข. บิดามารดากับลูกขัดแย้งกัน พี่ชายน้องชายทะเลาะกัน พี่สาวน้องสาวทะเลาะกัน ความขัดแย้งแบบนี้เป็นเรื่องปัจเจกฯ ถ้าถึงขั้นที่จะมีการฟ้องร้องกันตามกระบวนการแห่งกฎหมายบ้านเมืองก็เป็นอีกประเด็นหนึ่ง จะไม่นำมากล่าวในที่นี้

ปัญหาความขัดแย้งเกี่ยวกับหลักการทางศาสนา แนวคิดทางการเมืองการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งวิถีชีวิตของคนในองค์กร ในสังคมประเทศชาติดังที่กล่าวมาแล้ว ที่เรียกว่าวิวาทาธิกรณ์ จำเป็นต้องได้รับการแก้ไขอย่างเป็นระบบ ตามหลักการและวิธีการที่นักคิดแนวสันติวิธีวางกรอบเอาไว้บ้าง ที่นักรัฐศาสตร์วางกรอบเอาไว้บ้าง ที่นักการศาสนาวางกรอบเอาไว้บ้าง ในที่นี้จะเสนอธรรมพื้นฐานเพื่อการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี พร้อมกับหลักการและวิธีการที่พระพุทธเจ้าได้วางเอาไว้และถือปฏิบัติในสมัยพุทธกาล

๑. ธรรมพื้นฐาน

เมื่อกรณีความขัดแย้งของภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ กลุ่มลุกลามใหญ่โตมากขึ้น พระพุทธเจ้าทรงพยายามไกล่เกลี่ยโดยตรัสถึง ๓ ครั้งว่า “อย่าเลย ภิกษุทั้งหลาย พวกเธออย่างบาดหมาง อย่าทะเลาะ อย่าขัดแย้ง อย่าวิวาทกันเลย” ก็ไม่มีผลทำให้ภิกษุเหล่านี้หันมาสามัคคีกัน และมีที่ท่าจะลุกลามใหญ่โตออกไปเรื่อยๆ ภิกษุผู้เป็นธรรมวาทีรูปหนึ่ง ไม่ประสงค์จะให้พระพุทธองค์ต้องมาลำบากกับการไกล่เกลี่ยพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ๒ กลุ่มนี้ จึงกราบทูลตอบพระพุทธองค์ ๓ ครั้งเช่นเดียวกันว่า

ขอพระผู้มีพระภาคผู้ทรงเป็นธรรมสามิทรงโปรดรื้อไปก่อน ขอพระองค์จงทรงชวนขวายน้อยประกอบตามสุขวิหารธรรมในปัจจุบันอยู่เถิด พวกข้าพระพุทธเจ้าจะปรากฏเพราะความบาดหมาง เพราะความทะเลาะ เพราะความขัดแย้ง เพราะการวิวาทนั่นเอง
พระพุทธเจ้าข้า^๔

^๔ ข้อความนี้แปลให้เข้าใจชัดก็หมายถึงว่า “ขอพระพุทธองค์จงทรงปลีกตัวออกไปดูอยู่ห่างๆ อย่าได้เข้ามายุ่งเกี่ยวกับการทะเลาะวิวาทกันนี้เลย พวกภิกษุที่ทะเลาะกันเมื่อประสบความทุกข์ยากมากเข้า ไม่ช้าไม่นานก็จะรู้สึกสำนึกได้เอง”. วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๓/๓๕๓.

พระพุทธเจ้าทรงเห็นว่าภิกษุเหล่านั้นตื่นด้าน ทำให้สามัคคีกันไม่ได้ง่าย จึงเสด็จหนีไป เมื่อเสด็จไปถึงที่แห่งหนึ่งชื่อปาจิณวังสทายวัน ซึ่งเป็นที่พักจำพรรษาของพระอนูรุทธะ พระนันทิยะ และพระกิมพิละ ทั้ง ๓ ท่านมีความสามัคคีกันอย่างยิ่ง เป็นแบบอย่างด้านความสามัคคีของพระสงฆ์ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าตรัสถามวิธีการอยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคี ภิกษุทั้ง ๓ รูปกราบพูลถึงวิธีคิดในการอยู่ร่วมกันก่อนว่า “พวกข้าพระองค์จะคิดอยู่เสมอว่า ‘นับเป็นโชคเป็นลาภ เป็นความดีงามแล้วที่ได้อยู่ร่วมกับเพื่อนพรหมจารีนี้’” ต่อจากนั้น ได้กราบพูลวิธีการ สรุปลงความได้ดังนี้^๔

พระพุทธเจ้าข้า พวกข้าพระองค์นั้นเข้าได้เข้าไปตั้งเมตตากายกรรม เมตตาวจีกรรม เมตตามโนกรรมทั้งต่อหน้าและลับหลังในกันและกัน เอาใจใส่ถนอมน้ำใจกันและกัน ช่วยกันทำงานคนละไม้คนละมือ และนั่งประชุมสนทนาธรรมกันทุกๆ ๕ วัน

ธรรมเหล่านี้ล้วนเป็นพื้นฐานแห่งความสามัคคีทั้งในองค์กรสงฆ์และสังคมคุณุศล นัยหนึ่งเหมือนกับเป็นปุ๋ยที่ทำให้ความสามัคคีเจริญงอกงาม อีกนัยหนึ่งก็เป็นเหมือนยาที่จะกำจัดหรือละลายเชื้ออันจะนำไปสู่ความขัดแย้งซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในเวลาใดเวลาหนึ่ง วันนี้ไม่เกิด วันหน้าอาจจะเกิดถ้าไม่มีธรรมพื้นฐานคือเมตตากายกรรม วาจา ใจ การถนอมน้ำใจ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน และการนั่งสนทนาเกี่ยวกับความดีงามทุกๆ ๕ วัน

๒. หลักการและวิธีการ

๒.๑ สัมมุขาวินัย

อย่างที่อธิบายไว้ในตอนต้นว่า เหตุการณ์ความแย้งในองค์กรสงฆ์กับสังคมคุณุศลจะอยู่ในกรอบหรือวงวนเดียวกัน แต่จะมีข้อแตกต่างกันตรงที่วิธีการตัดสินขั้นสุดท้ายว่า “ฝ่ายไหนถูก ฝ่ายไหนผิด” และก็อย่างที่บอกไว้แล้วเช่นกันว่า “ในด้านความรู้สึกแล้ว ตัดสินไม่ได้ว่าฝ่ายไหนถูก ฝ่ายไหนผิด ทุกฝ่ายล้วนเห็นว่าตัวเองถูกทั้งสิ้น” ในการหาข้อยุติ จะอธิบายกรณีขององค์กรสงฆ์ก่อน เมื่อเกิดกรณีความขัดแย้งจะใช้วิธีการที่เรียกว่า สัมมุขาวินัยอย่างไร ?

ว่าด้วยหลักการก่อน สัมมุขาวินัย แปลว่า ระเบียบปัญหาความขัดแย้งในที่พร้อมหน้า หมายถึงการที่ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องมาประชุมพร้อมหน้ากัน นำประเด็นปัญหามาพูดคุยกันแล้วหาข้อยุติและมีความเป็นธรรม ประเด็นสำคัญอยู่ที่ “ความเป็นธรรม” ข้อนี้มีนัยที่ควรศึกษาอย่างยิ่ง ความเป็นธรรมหรือ

^๔ วิ.ม.(ไทย) ๕/๔๖๖/๓๕๖-๓๕๘.

ความไม่เป็นธรรมขึ้นอยู่กับคุณลักษณะและบทบาทขององค์ประชุม คือผู้ที่เข้าร่วมประชุมเป็นธรรมวาที หรืออธรรมวาที และฝ่ายไหนมีบทบาทในการชี้นำมากกว่าระหว่างธรรมวาทีกับอธรรมวาที

คำว่า “ธรรมวาที” แปลว่า ผู้มักกล่าวถูกต้องตามหลักการ

คำว่า “อธรรมวาที” แปลว่า ผู้มักกล่าวไม่ถูกต้องตามหลักการ

สัมมุขาวินัยที่ชื่อว่าไม่เป็นธรรม อาจแยกพิจารณาได้เป็น ๓ กรณี ดังนี้^{๑๑}

กรณีที่ ๑ ผู้เข้าร่วมประชุมเกือบจะทั้งหมดเป็นธรรมวาที มีเพียงหนึ่งรูปเท่านั้นเป็นอธรรมวาที แต่อธรรมวาทีเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด หรือมีวาตะเจียบคม สามารถจัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้นำที่ประชุมให้ยินยอมเห็นคล้อยตาม จนกระทั่งปัญหายุติ อย่างนี้ชื่อว่าสัมมุขาวินัยที่ไม่เป็นธรรม

กรณีที่ ๒ ผู้เข้าร่วมประชุมเกือบจะทั้งหมดเป็นธรรมวาที มีเพียงสองถึงสามรูปเท่านั้นเป็นอธรรมวาที แต่พวกอธรรมวาทีเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด หรือมีวาตะเจียบคม สามารถจัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้นำที่ประชุมให้ยินยอมเห็นคล้อยตาม จนกระทั่งปัญหายุติ อย่างนี้ชื่อว่าสัมมุขาวินัยที่ไม่เป็นธรรม

กรณีที่ ๓ ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนหนึ่งเป็นธรรมวาที มีผู้เข้าร่วมประชุมจำนวนตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นเป็นอธรรมวาที แต่พวกอธรรมวาทีเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด หรือมีวาตะเจียบคม สามารถจัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้นำที่ประชุมให้ยินยอมเห็นคล้อยตาม จนกระทั่งปัญหายุติ อย่างนี้ชื่อว่าสัมมุขาวินัยที่ไม่เป็นธรรม

สัมมุขาวินัยที่ไม่เป็นธรรมอย่างนี้ แม้จะทำให้ปัญหาความขัดแย้งยุติก็ถือว่าไม่ถูกต้อง เพราะองค์ประชุมถูกอิทธิพลฝ่ายอธรรมครอบงำ คนดีมีคุณธรรมไม่มีอิสระทางความคิดที่จะกระทำการใดๆ ตามที่ตัวต้องการได้

ส่วนสัมมุขาวินัยที่ชื่อว่าเป็นธรรมนั้น ได้แก่การที่ฝ่ายธรรมวาทีมีจำนวนหนึ่งคน จำนวนสองถึงสามคนหรือจำนวนตั้งแต่ ๔ คนขึ้นไปเป็นผู้มีบารมีมีอิทธิพล เป็นที่เกรงใจของผู้เข้าร่วมประชุมทั้งหมด หรือมีวาตะเจียบคม สามารถจัดระบบความคิดแสดงเหตุผลได้ชัดเจน จึงมีบทบาทในการชี้นำที่ประชุมให้ยินยอมเห็นคล้อยตาม จนกระทั่งปัญหายุติ

เห็นได้ชัดว่า บทสรุปของการแก้ปัญหาตามกรอบแห่งสัมมุขาวินัยนั้น ไม่ได้ถือเอาตามมติเสียง เอาข้างมากเป็นประมาณ แต่ยึดถือคุณสมบัติของผู้ลงมติเป็นสำคัญ กล่าวคือ มติที่นำไปสู่การยุติปัญหาต้องมาจากบุคคล คณะ หรือสงฆ์ที่เป็นฝ่ายธรรมวาที ซึ่งอาจเป็นเสียงข้างน้อยหรือเสียงข้างมากก็ได้

^{๑๑} วิ.จ. (ไทย) ๖/๑๘๗-๑๘๘/๒๕๖-๒๕๕.

อย่างไรก็ตาม ถ้าปัญหาไม่สามารถให้ยุติได้ตามกระบวนการแห่งสัมมาวินัย แนวทางแก้ปัญหา ก็จะพัฒนาไปสู่อีกกระบวนการหนึ่ง ซึ่งจะอภิปรายในโอกาสต่อไป

ต่อมา คือวิธีการแห่งสัมมาวินัยเป็นอย่างไร?^{๑๑} สำคัญในกระบวนการแห่งสัมมาวินัยอยู่ที่ความพร้อม ๔ ประการ ประกอบด้วย (๑)ความพร้อมหน้าสงฆ์ (๒)ความพร้อมหน้าธรรม (๓)ความพร้อมหน้าวินัย และ(๔)ความพร้อมหน้าบุคคล

คำว่า “ความพร้อมหน้าสงฆ์” หมายถึงกรณีความขัดแย้งนั้นๆ ต้องการองค์ประชุมจำนวนเท่าไรมาร่วมประชุมแก้ปัญหา เช่น ๔ รูปขึ้นไป ๕ รูปขึ้นไป ๑๐ รูปขึ้นไป หรือ ๒๐ รูปขึ้นไป^{๑๒} มีผู้มาประชุมครบตามจำนวน ผู้ขึ้นซึ่งเกินจำนวนองค์ประชุมไปและอยู่ในวิสัยที่จะต้องมาประชุมด้วยแต่บังเอิญมาประชุมไม่ได้ด้วยเหตุสุดวิสัยก็ได้มอบฉันทมาติมาแล้ว และผู้ที่มาร่วมประชุมนั้นไม่มีแม้แต่คนเดียวที่คัดค้าน

คำว่า “ความพร้อมหน้าธรรม ความพร้อมหน้าวินัย” หมายถึง กรณีความขัดแย้งนั้นๆ ระวังโดยธรรม โดยวินัย^{๑๓} โดยสัตตสุสาน^{๑๔}

คำว่า “ความพร้อมหน้าบุคคล” หมายถึง โจทก์และจำเลยทั้งสองซึ่งเป็นคู่กรณีอยู่พร้อมหน้ากัน ในทางปฏิบัติ เมื่อบุคคล ๒ ฝ่ายเกิดกรณีความคิดเห็นขัดแย้งกันเกี่ยวกับหลักการดังกล่าวมา ถ้าสามารถตกลงกันได้ ปัญหาความขัดแย้งยุติ ก็ไม่ต้องใช้กระบวนการสัมมาวินัย แต่ถ้าไม่สามารถตกลงกันได้ ปัญหาความขัดแย้งยังคงมีอยู่ จะต้องนำไปสู่กระบวนการสัมมาวินัย โดยผู้ซึ่งเป็นที่ยอมรับของทุกฝ่ายจะทำหน้าที่จัดให้กระบวนการแก้ปัญหาดำเนินไป นั่นคือ จัดให้มีการประชุมสงฆ์(ความพร้อมหน้าสงฆ์) นำกรณีความขัดแย้งไปเทียบเคียงกับหลักพระธรรมวินัย(ความพร้อมหน้าธรรม ความพร้อมหน้าวินัย) และเรียกคู่กรณีมาอยู่พร้อมหน้ากันในที่ประชุมสงฆ์นั้น(ความพร้อมหน้าบุคคล) ทำการวินิจฉัยกรณีความจนกว่าปัญหาจะยุติ

^{๑๑} วิ.ญ. (ไทย) ๖/๒๒๘-๒๓๐/๓๔๔-๓๔๘.

^{๑๒} คำว่า “กรณี” ในที่นี้หมายถึง “กรรม” เช่น พิธีอุโบสถสวดพระปาติโมกข์ เป็นกรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า ญัตติกรรม ต้องการพระภิกษุมาเป็นองค์ประชุมตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป พิธีอุปสมบทเป็นกรรมอย่างหนึ่ง เรียกว่า ญัตติจตุตถกรรม ในเขตชนบทห่างไกลความเจริญ ต้องการพระภิกษุมาเป็นองค์ประชุมตั้งแต่ ๕ รูปขึ้นไป ในเขตเมือง ต้องการพระภิกษุมาเป็นองค์ประชุมตั้งแต่ ๑๐ รูปขึ้นไป

^{๑๓} คำว่า “โดยธรรม โดยวินัย” หมายถึง (๑)มติที่ใช้ตัดสินเป็นของฝ่ายธรรมวาที (๒)กระบวนการทั้งหมดมีรากฐานมาจากกุศลเจตนา (๓)เป็นที่ยอมรับได้ตามความรู้สึกร่วมของโจทก์และจำเลย (๔)สอดคล้อง/คล้อยตามหลักกฤษฎธรรมทั้งหมด โดยสรุปคือ นำเอาหลักเกณฑ์ที่กำหนดไว้ตามพระธรรมวินัยมาใช้ปฏิบัติ มีการวินิจฉัยถูกธรรม ถูกวินัย

^{๑๔} คำว่า “สัตตสุสาน” แปลว่า คำสอนของพระศาสดา ในที่นี้ ผู้เขียนเห็นว่าเป็นคำสร้อยของคำว่า “ธรรม”

ในกรณีที่กระบวนการแก้ปัญหา กำลังดำเนินไปอยู่ และกำลังมีการวินิจฉัยกรณีความอยู่ มีเสียงคัดค้านหรือสนับสนุนดังแข็งแรงแจนเกิดความวุ่นวายในที่ประชุม ที่ประชุมต้องเลือกกฤษฎีบางรูปในที่ประชุม นั้นผู้มีความสมบัติเช่น เป็นผู้มึศีล เป็นพหูสูต จำปาติโมกข์ได้ รู้กฎระเบียบดี ตั้งเป็นคณะทำงาน^{๙๕} แล้วมอบหมายให้นำกรณีความไปวินิจฉัยเพื่อหาข้อยุติ แจ้งให้ที่ประชุมรับทราบ ในกรณีที่แม้จะตั้งคณะทำงานวินิจฉัยแล้วก็ไม่สามารถยุติปัญหาได้ จะต้องนำไปสู่กระบวนการขั้นตอนต่อไปที่เรียกว่า “เยกฺขยสิกาวินัย”^{๙๖}

๒.๒ เยกฺขยสิกาวินัย

เยกฺขยสิกาวินัย แปลว่า ระเบียบปัญหาความขัดแย้งตามเสียงข้างมาก เหมือนกระบวนการประชาธิปไตย แต่มีหลักการสำคัญประกอบการพิจารณาดำเนินการอยู่ ๒ ประการ คือ

ประการที่ ๑ การแต่งตั้งบุคคลขึ้นมาดำเนินการ โดยสงฆ์พึงแต่งตั้งกฤษฎีให้เป็นผู้ดำเนินการจับสลาก กฤษฎีผู้สมควรได้รับการแต่งตั้งต้องมีคุณสมบัติ ๕ อย่างคือ (๑)ไม่ลำเอียงเพราะชอบ (๒)ไม่ลำเอียงเพราะชัง (๓)ไม่ลำเอียงเพราะหลง (๔)ไม่ลำเอียงเพราะกลัว (๕)รู้จักสลากที่จับแล้วและยังมิได้จับ

ประการที่ ๒ การจับสลากที่ถือว่าไม่ชอบธรรมและชอบธรรม กรณีที่ต้องนำไปสู่กระบวนการเยกฺขยสิกานัน สงฆ์ผู้มีหน้าที่รับผิดชอบต้องใคร่ครวญโดยถ่วงถ่วงมั่นใจได้ว่า (๑)ปัญหาความขัดแย้งนั้น ไม่ใช่เรื่องเล็กน้อย (๒)แต่เป็นเรื่องใหญ่โตลุกลามไปไกล ต้องมั่นใจว่า(๓)กฤษฎีคู่กรณีมีสติสัมปชัญญะและมีเหตุผลพอจะเจรจากันรู้เรื่อง ต้องมั่นใจว่าในหมู่กฤษฎีผู้มีส่วนร่วมในความขัดแย้งนั้น (๔)พวกธรรมวาทีมียากกว่า ต้องมั่นใจว่าแม้ขณะนั้นธรรมวาทีมีย่น้อยกว่า แต่เมื่อกรณีความเข้าสู่กระบวนการจับสลาก (๕)ธรรมวาทีมียากกว่า ต้องมั่นใจว่า เมื่อแก้ปัญหาด้วยกระบวนการนี้ (๖)

^{๙๕} กระบวนการนี้เรียกว่า “อุพพาหิกวิธี” คือ วิธีระงับปัญหาความขัดแย้ง(วิวาทาธิกรณ์)ในกรณีที่ประชุมสงฆ์มีความไม่สะดวกด้วยเหตุบางอย่าง (เช่นเกิดเสียงดังแข็งแรงแ) สงฆ์จึงเลือกกฤษฎีบางรูปในที่ประชุม นั้น ตั้งเป็นคณะแล้วมอบเรื่องให้นำไปวินิจฉัย. วิ.อ.(บาลี) ๓/๒๓๑/๒๕๕.

^{๙๖} อย่างไรก็ตาม กรณีความที่จะต้องนำไปสู่กระบวนการเยกฺขยสิกาวินัย บางกรณีก็ไม่ได้ผ่านกระบวนการ “อุพพาหิกวิธี” เสมอไป จากข้อมูลในคัมภีร์วินัยปิฎกภาษาไทย (วิ.ญ.๖/๒๓๕/๓๕๔-๓๕๕) ดูเหมือนว่า บางกรณีก็ผ่านกระบวนการสัมมุขาวินัยหลายรูปแบบ เช่น ให้สงฆ์ ให้พระเถระหลายรูป ให้พระเถระ ๓ รูป ให้พระเถระ ๒ รูป หรือให้เถระ ๑ รูปเป็นผู้มีบทบาทในการดำเนินการ หรือแม้กระทั่งว่า ให้สงฆ์วัดนี้ดำเนินการแล้ว คู่กรณีไม่พอใจก็ไปให้สงฆ์วัดโน้นดำเนินการ เมื่อได้ทดลองทุกวิธีการตามหลักพระธรรมวินัยแล้วก็ยังไม่เป็นที่พอใจของคู่กรณี แม้ตามหลักพระธรรมวินัยจะถือว่า “กรณีความยุติแล้ว” แต่จะต้องนำไปสู่กระบวนการเยกฺขยสิกาวินัย เพื่อให้เกิดความพอใจของทุกฝ่าย

สงฆ์จะไม่แตกกันและ(๗)รู้วิธีป้องกันไม่ให้สงฆ์แตกกัน ต้องมั่นใจว่า เมื่อถึงขั้นตอนการจับสลาก (๘) พวกธรรมวาทิจะพร้อมเพรียงกัน(๙)จับสลากโดยชอบธรรม และ(๑๐)จับตามความคิดเห็นของตนเอง โดยไม่มีใครชี้นำ เมื่อมั่นใจว่ามีองค์ประกอบครบถ้วนทั้งหมดดังกล่าวนี้ สงฆ์(ภิกษุ)ค่อยดำเนินการให้จับสลาก จึงจะถือว่าชอบธรรม ถ้าขาดองค์ประกอบข้อใดข้อหนึ่งไปถือว่าการจับสลากนั้นไม่ชอบธรรม

ในทางปฏิบัติ เมื่อสงฆ์ได้แต่งตั้งบุคคลผู้มีคุณสมบัติครบ ๕ อย่างด้วยวิธีเป็นทางการที่เรียกว่า “ญัตติทุติยกรรมวาจา” แล้ว สงฆ์ต้องทำให้กระบวนการดำเนินไปอย่างชัดเจน มีมติเห็นชอบรับรองทุกขั้นตอน การจับสลากมี ๓ วิธี คือ (๑)วิธีปกปิด (๒)วิธีกระซิบบอก (๓)วิธีเปิดเผย ทั้งนี้ต้องขึ้นอยู่กับความยินยอมของพวกภิกษุคู่กรณี

วิธีการแบบปกปิดมีหลักการสำคัญ ๓ อย่างคือ (๑)แบ่งสลากออกเป็นสลากมีสีกับไม่มีสี (๒)สลากที่ถูกจับขึ้นต้องปิดเป็นความลับ (๓)ต้องให้แน่ใจว่า ฝ่ายธรรมวาทิมีมากกว่า โดยภิกษุเจ้าหน้าที่ต้องชี้แจงให้ทุกฝ่ายเข้าใจขั้นตอนอย่างชัดเจน วิธีการกระซิบบอกมีหลักการเหมือนกับวิธีการปกปิดต่างกันแต่เพียงว่าไม่ต้องทำเป็นสลากมีสีกับไม่มีสี ส่วนวิธีการเปิดเผยก็คือเป็นกระบวนการเปิดเผยทุกขั้นตอน

กรณีความที่ยุติโดยใช้วิธีการดังกล่าวมานี้ เรียกว่ายุติโดยกระบวนการสัมมุขาวินัยและเยภยยสิกาวินัย

๒.๓ ตินวัตถารกะ

ตามหลักพระวินัย การแก้ปัญหาความคิดเห็นขัดแย้งกัน มีแนวปฏิบัติให้เลือกได้ ๒ ทางเท่านั้น คือ สัมมุขาวินัยกับเยภยยสิกาวินัย แต่บางกรณีที่ไม่สามารถแก้ปัญหาจนทำให้ความขัดแย้งยุติลงได้ โดยเฉพาะปัญหาความขัดแย้งที่มีความซับซ้อนและมีที่ท่าว่าจะลุกลามไปสู่ความรุนแรง ทำให้เกิดความแตกแยก และคู่กรณีก็ตระหนักรู้ข้อเท็จจริงนี้ กรณีอย่างนี้อาจนำไปสู่กระบวนการแก้ปัญหาด้วยวิธีที่ ๓ ก็ได้^{๑๗} นั่นคือการประนีประนอม ที่เรียกว่า ตินวัตถารกะ แปลตามตัวอักษรว่า กลบไว้ด้วยหญ้า

มี ๒ กรณีที่น่าสนใจซึ่งดูเหมือนว่าปัญหาจะยุติลงด้วยตินวัตถารกะ หนึ่งคือกรณีความขัดแย้งของพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี สองคือกรณีความขัดแย้งระหว่างพวกภิกษุวัชชีบุตรชาวกรุงเวสาลีกับภิกษุต่างถิ่นมีพระยสกาภิกษุบุตรเป็นต้นเกี่ยวกับวัตถุ ๑๐ ประการ โดยพวกภิกษุวัชชีบุตรเห็นว่าถือปฏิบัติ

^{๑๗} วิ.จ. (ไทย) ๖/๒๔๐/๓๖๕-๓๖๖. พระพุทธเจ้าตรัสเป็นแนวทางไว้ สรุปความได้ว่า “กรณีที่ว่าภิกษุบาดหมางทะเลาะวิวาทกัน พุดและทำสิ่งที่ไม่สมควรมากมาย ต่อมาสำนึกได้ว่า การบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกัน ปรับอาบัติกันและกัน ยังจะทำให้กรณีความลุกลามไปสู่ความรุนแรง ความแตกแยก จึงหันหน้ามาปรึกษากัน กรณีระลึกได้และเห็นร่วมกันอย่างนี้ อนุญาตให้ระงับกรณีความด้วยตินวัตถารกะ-การประนีประนอม”

ได้ ไม่ผิดพระวินัย ในขณะที่ภิกษุพวกอื่นเห็นว่าถือปฏิบัติไม่ได้ ผิดพระวินัย^{๑๙} ซึ่งความเห็นแย้งกันนี้ นำไปสู่การทำทุติยสังคายนา(สังคายนาครั้งที่ ๒ ในอินเดีย)

เฉพาะปัญหาความขัดแย้งของหมู่ภิกษุชาวกรุงโกสัมพีเท่านั้น ที่เนื่องจากเป็นพฤติกรรมกลุ่ม จึงเป็นเรื่องยากที่จะแก้ไขด้วยหลักการและวิธีการที่เป็นระบบใดระบบหนึ่ง ได้มีการใช้หลักการและวิธีการหลายอย่างผสมกัน เช่น กระบวนการทางสังคมทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ ทำยที่สุดแล้วดูเหมือนว่าจะใช้กระบวนการติณวัตถารกะ(แม้จะไม่มีหลักฐานระบุไว้ชัดเจนก็ตาม) โดยในเบื้องต้น อุบาสกและอุบาสิกาชาวกรุงโกสัมพีครั้งทราบว่า พระพุทธเจ้าเสด็จหลีกไปอยู่ที่ป่าปาริไลยกะและเสด็จต่อไปยังกรุงสาวัตถีเพราะกรณีความขัดแย้งของพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี จึงเห็นร่วมกันว่าจะไม่อภิเวท ไม่ลูกรับ ไม่ทำอัญชลีกรรม ไม่ทำสามัคคีกรรม ไม่สักการะ ไม่เคารพ ไม่นับถือ ไม่คบหา ไม่บูชาพวกภิกษุชาวกรุงโกสัมพี ทำให้พวกเธอเกิดความสำนึกผิด จึงชวนกันไปเฝ้าพระพุทธเจ้าและระบับข้อพิพาทในสำนักของพระพุทธองค์ ณ กรุงสาวัตถี ระหว่างทางจากกรุงโกสัมพีถึงกรุงสาวัตถีก็ถูกระบวนการทางสังคมลงโทษตามสมควรแก่กรณี เมื่อไปถึงกรุงสาวัตถีแล้ว จึงเริ่มกระบวนการประนีประนอม^{๒๐} โดยยกเลิกอุกเขปนียกรรมที่ลงแก่ภิกษุผู้ต้องอาบัติ มีการทำสังฆสามัคคีร่วมกัน ต่อจากนั้นมีการทำอุโบสถยกปาติโมกข์ขึ้นแสดง

หลักการและวิธีการของติณวัตถารกะเป็นอย่างไร ? หลักการและวิธีการที่สำคัญคือ กรณีความที่จะระบับด้วยกระบวนการติณวัตถารกะนั้น ต้องมาจากสาเหตุที่ไม่รุนแรงแต่มีที่ท่าว่าจะลุกลาม(เหมือนกรณีน้ำผึ้งหยดเดียว) เช่นกรณีการปรับอาบัติปาจิตติยกันของพวกภิกษุกรุงโกสัมพี ในทางปฏิบัติ มีขั้นตอนดังนี้^{๒๑}

ขั้นที่ ๑ ภิกษุผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกรูปประชุมกัน ภิกษุรูปหนึ่งในที่ประชุมนั้นซึ่งเป็นคนกลาง ทำหน้าที่ตั้งเรื่อง(จัดวาระหรือตั้งญัตติ)อย่างเป็นทางการให้ที่ประชุมทราบว่า จะมีการระบับกรณีความด้วยติณวัตถารกะ

^{๑๙} วิ.ญ.(ไทย) ๗/๔๔๖-.../๓๕๓-... เช่น พวกภิกษุวัชรขิณฺทรเห็นว่า การฉนฺ โภชนะในเวลาวิกาลเมื่อเงา(ของดวงอาทิตย์) เลย(เวลาเที่ยงวัน) ไป ๒ องคุลี (นิ้ว) พวกภิกษุวัชรขิณฺทรเห็นว่าทำได้ไม่ผิดพระวินัย ในขณะที่ภิกษุพวกอื่นเห็นว่า “ต้องอาบัติปาจิตติย เพราะฉนฺ โภชนะในเวลาวิกาล” ตามบทบัญญัติแห่งสิกขาบทที่ ๗ โภชนวรรค. วิ.ม. (ไทย) ๒/๒๔๘/๔๐๕.

^{๒๐} ดูจากคำพูดของภิกษุเหล่านั้นแล้ว เห็นชัดว่ามีนัยเชิงประนีประนอม(ติณวัตถารกะ) ดังนี้ “ท่านทั้งหลาย ความบาดหมาง ความทะเลาะ ความขัดแย้ง ความวิวาท ความแตกแห่งสงฆ์ ความร้าวรานแห่งสงฆ์ ความแบ่งแยกแห่งสงฆ์ การทำสงฆ์ให้เป็นต่างๆ กันได้มีแล้วเพราะเรื่องใด ภิกษุรูปนั้นผู้ต้องอาบัติถูกลงอุกเขปนียกรรมแล้ว เห็นอาบัติและสงฆ์รับเข้าหมู่แล้วเอาละ พวกเราจะทำสังฆสามัคคีเพื่อระบับเรื่องนั้น”. วิ.ม. (ไทย) ๕/๔๖๕/๓๖๕.

^{๒๑} วิ.ญ.(ไทย) ๖/๒๑๒-๒๑๔/๓๒๖-๓๓๐.

ขั้นที่ ๒ ภิกษุผู้เป็นตัวแทนของคู่อริแต่ละฝ่ายในที่ประชุมนั้น ทำหน้าที่ตั้งเรื่องอย่างเป็นทางการให้ที่ประชุมทราบว่า จะมีการระงับกรณีความด้วยติณวัตถุภาวะ โดยพร้อมที่จะแสดงอาบัติ (ความผิด) ของกันและกันที่ประชุมนั้น

ขั้นที่ ๓ ภิกษุผู้เป็นตัวแทนของคู่อริแต่ละฝ่ายในที่ประชุมนั้น ทำหน้าที่ตั้งเรื่องอย่างเป็นทางการให้ที่ประชุมทราบว่า จะมีการระงับกรณีความด้วยติณวัตถุภาวะ โดยพร้อมที่จะแสดงอาบัติ (ความผิด) ของกันและกันที่ประชุมนั้น ต่อจากนั้นก็ประกาศขอมติ ถ้าไม่มีใครคัดค้าน ถือว่ากรณีความนั้นๆ ยุติ

เมื่อนำลำดับขั้นวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งตามกรอบธรรมเนียมสงฆ์ ตั้งแต่ขั้นสัมมุขาวินัย ญะญยสิกขาวิสัย และติณวัตถุภาวะมาวางเทียบกับวิธีการแก้ปัญหาความขัดแย้งในสังคมปัจจุบัน จะเห็นความเหมือนและความต่างที่ชัดเจนดังนี้

ความเหมือน:

เมื่อความขัดแย้ง^{๒๑}เกิดขึ้นในสังคมทุกหัสต์ บางครั้งบางกรณีก็ดำเนินการระดับความขัดแย้งโดยการประชุมพร้อมเพรียงกันของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งหมด (ความพร้อมหน้าสงฆ์และความพร้อมหน้าบุคคล) มีการนำข้อกฎหมายมาเป็นเกณฑ์วินิจฉัยความถูกความผิด(ความพร้อมหน้าวินัย) กระบวนการนี้เทียบได้กับวิธีสัมมุขาวินัยในธรรมเนียมสงฆ์ บางครั้งบางกรณีมีการแต่งตั้งบุคคลขึ้นมามีอำนาจดำเนินการ มีการประชุมคู่อริ ดำเนินการลงมติ(ลงคะแนน) แล้ววินิจฉัยตัดสินโดยเสียงข้างมาก กรณีนี้เทียบได้กับวิธีญะญยสิกขาวิสัยในธรรมเนียมสงฆ์ บางครั้งบางกรณีมีการเสนอจากคู่อริหรือจากบุคคลใดๆ ให้มีคนกลางดำเนินการให้คู่อริไกลเกลี่ยยุติความขัดแย้งกัน กรณีนี้เทียบได้กับวิธีติณวัตถุภาวะในธรรมเนียมสงฆ์ โดยสรุปคือ กรอบดำเนินการหรือกระบวนการขั้นตอนในการระงับความขัดแย้งตามธรรมเนียมสงฆ์ และสังคมทุกหัสต์มีความเหมือนกันเป็นส่วนใหญ่

ความต่าง:

ความต่างที่เห็นได้ชัดก็คือ ในธรรมเนียมสงฆ์เน้นความเป็นธรรมในหลักการ ข้อสำคัญอยู่ที่ “ความเป็นธรรม” ความเป็นธรรมขึ้นอยู่กับคุณลักษณะและบทบาทขององค์ประชุม กล่าวคือ ในจำนวนผู้เข้าร่วมประชุมฝ่ายธรรมวาที่อาจมีจำนวนน้อยกว่าหรือมากกว่าก็ได้ แต่จะต้องเป็นผู้มีบทบาทในการชี้แนะที่ประชุมมากกว่าฝ่ายอธรรมวาที่ ในกรณีที่มีการลงคะแนนเสียงก็เช่นเดียวกัน ก่อนการลงคะแนน ระหว่างลงคะแนน และหลังลงคะแนน จะต้องให้แน่ใจได้ว่า คะแนนเสียงที่มากกว่านั้นมา

^{๒๑} “ความขัดแย้ง” ในที่นี้ หมายถึงการแสดงความคิดเห็นไม่ตรงกันจนนำไปสู่การวิวาทบาดหมางกัน เป็นเรื่องของ “ทิฎฐิ” ของคณะ กลุ่ม ฝ่ายในสังคม ไม่ใช่เรื่องผิดกฎหมายบ้านเมือง

จากฝ่ายธรรมวาที ไม่ใช่มาจากฝ่ายอธรรมวาที ในขณะที่สังคมคฤหัสถ์พูดถึง “ความเป็นธรรม” เหมือนกัน แต่ไม่ได้พูดถึงบทบาทของฝ่ายที่เป็นธรรมวาทีหรืออธรรมวาที ซึ่งเป็นที่มาแห่งความเป็นธรรม หรือความไม่เป็นธรรมอย่างแท้จริง ผู้ที่มีบทบาทชี้หน้าที่ประชุมจะมีสมบัติหรือลักษณะอย่างไรก็แล้วแต่ ทำที่สุด ถ้าที่ประชุมเห็นตามก็ถือเป็นข้อยุติตามนั้น กรณีที่มีการลงคะแนนเสียงตัดสิน ให้ยึดเอา คะแนนเสียงข้างมากเป็นเกณฑ์ โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นคะแนนเสียงที่มาจากฝ่ายธรรมวาทีหรืออธรรมวาที นี่เป็นความต่างกันประการที่ ๑

ประการที่ ๒ ในขั้นตอนก่อนนำกรณีความเข้าสู่กระบวนการวินิจฉัยตัดสิน ธรรมเนียมสงฆ์มีหลัก อยู่ว่า คู่กรณีต้องมีสติสัมปชัญญะและมีเหตุผลพอเจรจากันรู้เรื่อง จึงจะดำเนินการแก้ปัญหาตาม กระบวนการนั้นๆ ถ้ารู้ชัดว่าคู่กรณีขาดสติสัมปชัญญะและไม่มีเหตุผล ก็จะปล่อยให้กรณีความขัดแย้ง นั้นได้รับการแก้ไขโดยกระบวนการอื่นๆ เช่น กรณีความขัดแย้งของพวกกษัตริย์ชาวกรุงโกสัมพี ในขณะที่ สังคมคฤหัสถ์มีแนวปฏิบัติที่ตายตัวว่า ความขัดแย้งอย่างนี้ ต้องเข้าสู่กระบวนการนี้ ความขัดแย้งอย่าง นั้น ต้องเข้าสู่กระบวนการนั้น และมีการผลักดันให้เข้าสู่กระบวนการโดยไม่คำนึงว่าคู่กรณีจะมี สติสัมปชัญญะและมีเหตุผลหรือไม่ก็ตาม

ประการที่ ๓ ธรรมเนียมสงฆ์ถือเอาความเป็นเอกฉันท์ทั้งในด้านคุณภาพและปริมาณเป็นเกณฑ์ ด้านคุณภาพก็คือ คู่กรณีต้องมีความรู้สึกยินดีพอใจและรู้สึกว่าได้รับความเป็นธรรมกับข้อยุตินั้น บางครั้งแม้ความขัดแย้งจะยุติแล้วตามหลักพระธรรมวินัย แต่ถ้ายังมีฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งไม่พอใจ ก็ต้องมีการสลาทตัดสินจนเป็นที่พอใจของทุกฝ่าย ด้านปริมาณก็คือ กรณีที่มีการลงคะแนนเสียง ฝ่ายเสียงข้าง มากต้องเป็นเอกฉันท์ ในขณะที่สังคมคฤหัสถ์จะมีลักษณะตรงกันข้าม นั่นคือ เสียงข้างมากไม่ จำเป็นต้องเป็นเอกฉันท์ และไม่คำนึงถึงความรู้สึกของผู้แพ้ว่าจะพอใจหรือไม่พอใจ